

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi Respublika Xatirə Kitabı redaksiyası ilə "Bakı-xəbər" qəzetinin birgə layihəsi əsasında "Şəhidlər ölməz, Vətən bölünməz" seriyasından "İgid ömrü" adlı növbəti kitabı çapa hazırlayırıq. Kitab Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Füzuli Salah oğlu Rüstəmovun vətənpərvərlik nidalı həyat, döyüş, qəhrəmanlıq yollarından bəhs edir.

(Doqquzuncu yazı)

Vətən çırpınırdı ağrı içində,

Qıvrıla-qıvrıla qalmışdı yollar.

Qeyrət qılıncını çəkib gedirdi

Vətəni anatek sevən oğullar.

Nəzakət Məmmədova. "Şəhid zirvəsi"

Bu sətirləri dünyanı cənginə alan və ölkəmizə, yurddaşlarımızın sağlıq durumuna qədər təsirsiz ötürməyən "koronavirus" xəstəliyinin pandemiya şəklində tüğyan etdiyi, indiyədək yalnız kitablardan oxuduğumuz "karantində" - koronavirusun dünyanı vahiməyə salması səbəbindən məcburu yaşam tərzimizə çevrilən karantinli günlərimizdə yazıram. Dünyanın bütün ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da sanki həyat dayanıb, insanlar ümitsizləşib, hər kəs sabaha sağ-salamat çıxıb-çıxa bilməyəcəklərinin pessimizmini yaşayır. Şükür ki, gündəlik dəyişən nəticələr arabir müsbət istiqaməti də nişan verir. Bu təzadlı yaşam tərzinin yaratdığı qeyri-müəyyən auranın fonunda biz yenidən toparlanıb Milli Qəhrəmanımızı - Füzuli Rüstəmovu xatırlamağı, onun kimliyinin detallarını oxucularımıza və gələcək nəsillərə çatdırmağı özümüzə borc bilirik. Yolumuz onun işığında elə işıqlığa doğru yön alar inşa-lah...

...Özünü Xocalısız, Xocalını azərbaycanlısız təsəvvür etməyən Füzuli onsuz da Xocalılığa tab gətirib dinc dayanmayacaqdı. Bunu onu yaxından tanıyan, təmasda olduğum həmyerliləri, doğmaları ilə gətirir. Bütün maneələrə, düşmən sədlərinə baxmayaraq, Füzulinin gecələr də olsa əvvəllər gizli yollarla Xocalıdan Ağdama gəldiyi kimi, indi də əksinə - Ağdamdan Xocalıya baş çəkəcəyinə, gedib orda ermənilərdən qisas alacağına əminliklərindən bu sözü söyləyirlər. Çünki qəhrəmanımız özünü ata-anasızlıqdan çox, Xocalısız "yetim" sayırmış. Ona görə Füzulinin "Xocalını düşmən əlində" təsəvvür edib tab gətirəcəyi qeyri-müəyyən ağlabatan görünmürmüş... Amma hələ buna vardı. Hələ Füzuli xocalılıları "diriykən cəhənnəm əzabı çəkdikləri" o müdhiş gecədən çıxarmaqla məşğul idi. O xocalılılardan biri də Adilə xanımdı. Onunla söhbətlərimdən bəzi məqamlarla yenə hüsurunuzdayam.

Adilə: "Onun, elə bil ki, yuxusu yox idi"

- Siz hələ Xocalıdan

mək üçün öz atını ona verməməsi söhbətini, yaqın ki, eşitmisiniz. Qonşu deyib qorxuram. Füzuli isə gecə ilə atı pəyədən çıxarıb minib gedib-qayıdıb gətirib bağlayıb yerində. Atın yiyəsi bir də görüb at qan-tərin içindədi, bilib ki, bunu

vermir. Bizim yerimiz ayrı cür yer idi: havası təmiz, suyu təmiz. Erməni aldı, oturdu içində...

Koçaryanın oğlu Robert gəlmişdi, iclas eləyirdi...

Adilə Qənbərova, digər həmsöhbətlərimdən fərqli

cavablandırır. Son sözünü yenə də Füzulinin igidlikləri, mənəvi keyfiyyətləri üzərində qurmaqla:

- Nə qədər azərbaycanlı yaşayırdı Xankəndidə?

- Çox. 18 min azərbaycanlı olmuşuq Xankən-

Qarabağ erməni idi?

- Bəli. Mənim anamgilin evinin qonşuluğunda yaşayırdılar. Hələ 1966-cı ildə Xankəndidə üç azərbaycanlıyı yandırdılar. Bu zaman Koçaryanın atası şəhər sovetinin sədri işləyirdi. Mən uşaq idim. On bir yaşım vardı. Gördüm qoca nənəm anama deyir ki, Koçaryana Stepanakertdən çıxmaq üçün 24 saat vaxt veriblər. Onu, bir də Manuçarovu çıxardılar. Bu haqq-hesabları da Koçaryanla Manuçarov törədirdi. Sonra da oğlu Koçaryan davam etdirdi. Nə işə, onları çıxardılar göndərdilər İrəvana.

- Manuçarov yaşayırdı axı Xankəndidə, bağivillası...

- Düzdü, Manuçarov sonradan icazə alıb qayıtmışdı Xankəndiyə. Amma Koçaryanın oğlunun qayıtmağı ilə prosesləri yenidən başladılar. Mən ermənilərin içərisində işləyirdim. Dillərini də bilirdim. Bir gün gördüm deyirlər ki, axşamüstü yığışib gəlersiz "koltsevoy" (Xankəndinin mərkəzində dairəvi yer - N.Z.) deyilən yerə. Mənə dedilər sən gedə bilərsən evə. Səhəri münasibətim yaxşı olan bir iş yoldaşından soruşdum nə məsələ idi dünən? Dedi, Koçaryanın oğlu Robert gəlmişdi, iclas eləyirdi. Dedim hə tanıyıram, o mənimlə yaşadı.

Bax o ata Koçaryanla Manuçarov bu hərəkətləri başlamışdılar, azərbaycanlıların qapısına kağız yazıb atırdılar ki, şəhərdən çıxmalısınız. Hələ Brejnev hakimiyyəti vaxtlarında bu kağızları çox atırdılar. Atam da yığırdı aparıb verirdi Vilayət Komitəsinə. Sonra yığırdılar. Bir də Qorbaçov hakimiyyətə gələn kimi yenidən fəallaşdılar. Mən mühasib işləyirdim. Bir erməni gəlib dedi ki, artıq bu gündən bütün azərbaycanlıları işdən qovacaqlar şəhərdə. Dur get qoy kütlə gəlib səni qovmasın. Durdum geyindim çıxdım getdim. Yoldaşımı da həmin gündən işdən çıxartdılar.

- Siz Xocalıya gələndə orada yaşadığınız Fin evləri hazır idi?

- Bəli. Biz üç ay Ağdamda qalıb ora gətiriləndə bu evlər hazır idi. Burda Zamin bizə çox daşaq dururdu. Çayın sahilində, bağ-bağatlı bir evləri vardı. Yığıb onun mer-meyvəsindən də biz qaçqınlara pay gətirirdi. Yəni təkçə qoçaq yox, həm də gözəl insani keyfiyyətlər vardı onda.

Təbii, Adilə xanım. Qəhrəmanlığın bir tərəfi də insaniyyətləkdir. Qanda, gəndə insanlıq olmasaydı, nə dediyiniz o qoçaqlıqlar olardı, nə milli qeyrət, nə də bunlardan vəcdə gələ-rək qanad açan qəhrəmanlıq...

Bu adama heykəl qoyulmalıdı, vallah!

(ardı var)
Nəzirməmməd
ZÖHRABLI
Jurnalists-publist

İgid ömrü

Körpələrin ağlaşmaması üçün ağızlarına yarpaq salırdılar...

tanıyırdız Füzulini?

- Hə, tanıyırdıq.

- Nə eşitmədiyiniz onun haqqında?

- Deməli, gəlirdi camaatın içində dayanırdı. Bizim evimiz məhəllənin künc hissəsində yerləşirdi. Hamı - böyük-uşaq yığışdı başına. Deyirdilər ki, Füzuli bu gecə Ağdama gedibmiş, nə qədər silah gətirib... Yeni tufəng-filan. Hamı qoçaqlığından danışırdı onun. Qorxmazlığı, igidliyi dillər əzbərinə çevrilmişdi xocalılılar arasında. Bilirsiz, onun elə bil ki, yuxusu yox idi. Mənim kiçik qardaşımın 20 yaşı vardı. Nisbətən yaxın yaşdaydılar deyə, tez-tez görüşürdülər. Nə vaxt eşidirdin, deyirdi ki, Füzuli meşədən təzə keçdi gəldi. Mənim balalarım kiçik idi, onlar da gedib dururdular yanında, qulaq asırdılar, onu bir qəhrəman simvolu kimi seviridilər. O da necə gedib-qayıtmağından, meşələri, dağları necə keçmələrindən danışırdı. Uşaqlar onun fərasətindən gəlib evdə heyranlıqla söhbət açardılar. Allah ona qəni-qəni rəhmət eləsin! Mən həmişə demişəm, deyirəm və deyəcəyəm də. Ölən günümə qədər ona rəhmət oxuyacam. Ona görə ki, mənim o azyaşlı uşaqlarımın Xocalıdan sağ-salamat gəlib çıxmaqlarının başlıca səbəbkarı Füzulidi. Ona "Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı" fəxri adını hələ bir az gec verdilər. O qədər azyaşlının, südəmərin çıxmasının səbəbkarı Füzuli olmuşdu. Elə körpələri deyirəm ki, inanın, onların meşədə ağlaşmaması, sakitləşdirilməsi üçün ağızlarına yarpaq salırdılar. Füzulinin haqqında kitablar yazmaqda hələ çox gecikirik, bu çoxdan yazılmalı idi. Qonşunun Ağdama gedib-gəl-



ancaq Füzuli minibmiş (gölüşürük).

- Ağdama qədər gəldiyiniz yol təxminən neçə kilometr olardı?

- Onu bilmirəm vallah. Çünki biz əvvəllər Xankəndidən Ağdama asfalt yolla gedib-gəlmişdik ancaq. O dəhşətli gecə isə nə qədər yol gəldiyimizi aydınlaşdırma bilmərəm. Amma Füzuli bizi çıxartdı. Yenə də deyirəm. Kaş evli olaydı, o Füzulinin bu dünyada bir yadigarı qalaydı. O övlad da Füzuli kimi qoçaq olardı.

- Belə qoçaq oğlanları itirdik, üstəlik torpaqlarımız da işğal altına düşdü...

- (ah çəkir!) Elə gözəl yerlər idi oralar... Alınsa ha, inanın ki, bu Bakı camaatı da qalmaz burda, köç edib orda yaşayarlardı hamısı. Mənim bir qudam qubalıdı, o birisi İsmayıldandı, bu rayonların ikisində də olmuşam, Qarabağın yerini heç bir rayon

olaraq, həm də Xankəndidə yaşamış azərbaycanlılardandı. Onun ailəsi iki dəfə qaçqınlıq həyatı yaşamağa məcbur olub. Xankəndi isə ermənilərin məkrli niyyətlərini həyata keçirdikləri əsas mərkəz sayılırdı. Qarşıda bu şəhərə bu və ya digər şəkildə bağlı olan başqa həmsöhbətlərimi də dinləyəcəksiniz. İndilikdə isə Adilə xanımın hadisələrin başlanğıc anındakı bəzi söhbətlərini və ümumiyyətlə Xankəndi haqqında azacıq da olsa məlumatları yazıya gətirək. Axı yazılarımın anonsunda bildirmişdim ki, Füzuli taleyini Qarabağ taleyindən kənarında tuta bilmərəm. Füzuli özü haqqında kitabda da Qarabağa, Xocalıya səxavətlə yer verməyə bilməzdi. Bunu onun qarşımızda zamanla açılan portret cizgiləri də aydınca göstərir.

Adilə xanımsa Xankəndidə baş verənlərlə ilgili suallarımı çox həssaslıqla

dində yaşayan.

- Amma ermənilər daha çox idi?

- Elə bil ki, ermənilər zaman-zaman, əlaltından çoxaldı Xankəndidə.

- Bəs əvvəllər ermənilərlə birlikdə necə yaşayırdınız?

- Vallah, yaxşı. Düzdü, erməni mənim düşmənimdi. Bu qədər doğmalarımı, millətimizi qırıb. Ancaq o zaman qədər rahat yaşayırdıq. Elə bil bir günün içərisində üzləri döndü. Soruşduq, axı sizə birdən-birə nə oldu? Cavab vermədilər. Bunu İrəvan erməniləri, Koçaryangil elədilər. 1988-ci il sentyabrın 18-də evlərimizi yandırdılar göz-lerimizin qabağında. Özümüz bom-boş çıxıb gəldik Kərkicahan qəsəbəsinə Xankəndinin. Ordan da Ağdamla danışırdılar ki, camaat ac-susuz qalıb çayın kənarında. Onda Ağdamdan 3 böyük İkarus avtobusları göndərdilər.

- Koçaryan da Dağlıq